

ATOQLI OTLARNING TOPONIMLAR TIZIMIDAGI O'RNI

Davurova Xolida Haydarovna

Toshkent gumanitar fanlar universiteti Pedagogika va tillar kafedrası

v.b.dotsenti, filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD).

Annotatsiya. Ushbu maqolada atoqli otlarning toponimlar tizimidagi o'rni keng ilmiy asosda tahlil qilinadi. Toponimlarning shakllanishida antroponimlar, etnonimlar, gidronimlar va boshqa onomastik birliklarning ishtiroki misollar asosida yoritiladi. Shuningdek, toponimlarning semantik, morfologik va tarixiy xususiyatlari tadqiq etiladi. Tadqiqot natijalari onomastika sohasidagi ilmiy izlanishlarni chuqurlashtirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlari: atoqli ot, toponim, onomastika, antroponim, etnonim, gidronim, semantika.

Abstract. This article provides an extended scientific analysis of the role of proper nouns in the system of toponyms. It examines the formation of place names based on anthroponyms, ethnonyms, hydronyms, and other onomastic units with relevant examples. The semantic, morphological, and historical features of toponyms are also analyzed. The findings contribute to deeper research in onomastics.

Keywords: proper noun, toponym, onomastics, anthroponym, ethnonym, hydronym, semantics

Kirish. Zamonaviy tilshunoslikda onomastika sohasi muhim yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Uning tarkibiy qismi bo'lgan toponimika geografik nomlarni o'rganadi. Atoqli otlar esa mazkur tizimning asosiy birliklari sifatida namoyon bo'ladi.

Toponimlar nafaqat joy nomlarini ifodalaydi, balki xalqning tarixiy taraqqiyoti, etnik tarkibi va madaniy merosini ham aks ettiradi. Shu sababli atoqli otlarning toponimlar tizimidagi o'rnini o'rganish ilmiy jihatdan dolzarb hisoblanadi.

Atoqli otlar muayyan shaxs, joy yoki obyektning nomlash uchun xizmat qiluvchi til birliklaridir. Ular umumiy otlardan farqli ravishda individual ma'noga ega.

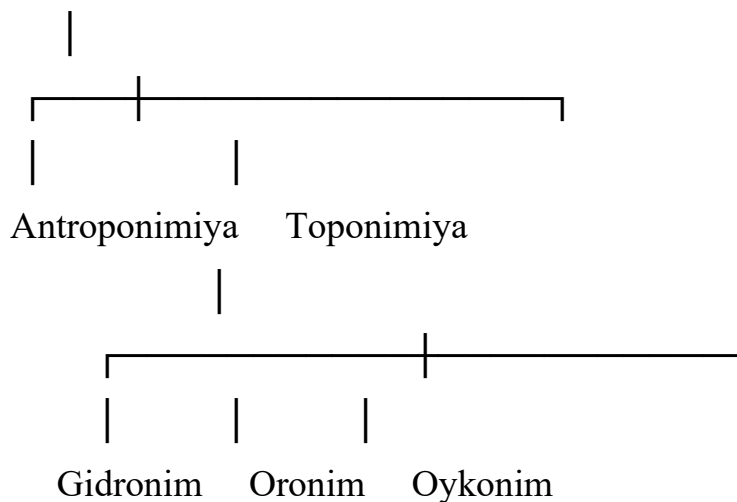
Ilmiy manbalarda quyidagicha ta'kidlanadi:

“Proper names are linguistic units that identify unique entities and carry cultural and historical information”

Bu fikr atoqli otlarning lingvistik birlik sifatida madaniy va tarixiy ahamiyatini ko'rsatadi.

Quyida onomastik tizim sxemasi keltirilgan:

ONOMASTIKA

Toponimlar turli manbalar asosida shakllanadi:

Ko'plab joy nomlari mashhur shaxslar nomi bilan bog'liq:

- Temurqo'rg'on
- Navoiy

Bu holat tarixiy shaxslarning jamiyatdagi o'rnini aks ettiradi.

Ba'zi toponimlar xalq nomlaridan kelib chiqqan:

- Qirg'izqishloq
- O'zbekkent

“Ethnonym-based toponyms reflect the ethnic composition and migration history of a region”.

Tabiiy belgilar ham muhim omil hisoblanadi:

- Oqtepa

- Qorato'g'

Semantik jihatdan toponimlar quyidagi turlarga bo'linadi:

deskriptiv toponimlar

- memorial toponimlar
- etnik toponimlar

Har bir toponim ma'lum semantik yuklama va tarixiy ma'lumotni o'zida mujassam etadi.

Toponimlarning shakllanishida quyidagi usullar muhim:

- qo'shma so'zlar (Qorato'g')
- affiksatsiya (Toshkent: "kent")
- qisqarish va fonetik o'zgarishlar

"Toponimlar morfologik jihatdan ixcham va barqaror shaklga ega bo'ladi".

Toponimlar vaqt o'tishi bilan o'zgarishi mumkin, ammo ularning asosiy ma'nosi ko'pincha saqlanib qoladi. Tarixiy qatlamlar quyidagicha namoyon bo'ladi:

- qadimiy davr nomlari
- mustamlaka davri nomlari
- zamonaviy nomlar

Bu holat toponimlarning dinamik tizim ekanligini ko'rsatadi.

Atoqli otlar toponimlarda quyidagi vazifalarni bajaradi:

1. Nomlash funksiyasi
2. Axborot yetkazish
3. Tarixiy xotirani saqlash
4. Madaniy identifikatsiya

Quyida funksional sxema:

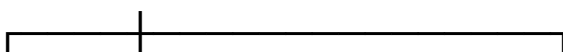
ATOQLI OTLAR

|

TOPONIMLAR

|

| | |
Nomlash Axborot Madaniy xotira

Antroponim asosida shakllangan toponimlarga qu'yidagi misollarni keltirishimiz mumkin.

Masalan, **Navoiy shahri**

Navoiy shahri buyuk mutafakkir Alisher Navoiy nomi bilan atalgan. Bu holatda antroponim (shaxs nomi) toponimga aylangan.

Tahlil:

- Manba: antroponim (Alisher Navoiy)
- Toponim turi: oykonim (shahar nomi)
- Semantik xususiyati: memorial (tarixiy shaxsni abadiylashtirish)

Etnonim asosida shakllangan toponimga misol: **O'zbekkent**

Mazkur toponim "o'zbek" etnonimi va "kent" (shahar) komponentidan tashkil topgan.

Tahlil:

- Manba: etnonim (o'zbek)
- Tuzilishi: o'zbek + kent
- Ma'nosi: "o'zbeklar yashaydigan shahar"

Tabiiy belgi asosida shakllangan toponimga Misol: **Qorato'g'**

Bu toponim "qora" (rang belgisi) va "tog'" (geografik obyekt) so'zlaridan tuzilgan.

Tahlil:

- Manba: sifat + ot
- Semantik turi: deskriptiv
- Ma'nosi: "qoramtir tog'"

Tarixiy voqea yoki shaxs bilan bog'liq toponimGA Misol: **Temurqo'rg'on**

Bu nom Amir Temur nomi bilan bog'liq holda shakllangan.

Tahlil:

- Manba: antroponim (Temur)
- Qo'shimcha komponent: qo'rg'on (mudofaa inshooti)

- Semantik turi: memorial-tarixiy

Yuqoridagi misollar shuni ko'rsatadiki:

- Atoqli otlar toponimlarning **asosiy shakllanish manbai** hisoblanadi
- Har bir toponim o'zida **semantik, tarixiy va madaniy axborotni** mujassam etadi
- Antroponim va etnonimlar asosidagi toponimlar **ijtimoiy-tarixiy jarayonlarni** aks ettiradi
- Tabiiy belgilar asosidagi toponimlar esa **geografik muhitni ifodalaydi**

Xulosa. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, atoqli otlar toponimlar tizimining asosiy manbai hisoblanadi. Ular orqali joy nomlarining shakllanishi, tarixiy jarayonlar va etnik tarkib aks etadi.

Toponimlar xalqning tarixiy va madaniy merosini aks ettiruvchi muhim lingvistik birliklar bo'lib, ularni chuqur o'rganish onomastika fanining dolzarb vazifalaridan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Rahmatullayev Sh. O'zbek onomastikasi asoslari. – Toshkent: Fan, 2022.
2. Nurmonov A. Tilshunoslik nazariyasi. – Toshkent, 2023.
3. Hojiev A. Lingvistik terminlar lug'ati. – Toshkent, 2021.
4. Crystal D. A Dictionary of Linguistics and Phonetics. – Oxford, 2020.
5. Kadmon N. Toponymy: The Lore, Laws and Language of Geographical Names. – New York, 2019.
6. Superanskaya A. General Theory of Proper Names. – Moscow, 2018.